

אין לי חלום שישראל תהפוך לאידיאל של זכויות אדם, אלא לדמוקרטיה רגילה

ב־1996 הקים עו"ד חסן ג'בארין את עדאלה, המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל ■ אחרי למעלה מעשור של פעילות בשטח הוא מתיישב להיזכר למה התחיל במסע הזה, מדבר על ההיחלשות המדאגה של בג"צ בשנים האחרונות, מעניק ציון אפס לשלטון הישראלי בכל הנוגע לשמירת זכויות הערבים כאן ■ מצד שני, הוא לא מפסיק לקוות

ענת טולנאי

על איך למנוע מאנשים ללמוד משפטים ולהיות עורכי דין, צריך לחשוב איך לחזק את המשפט ואיך להעלות את הרמה - איך להבטיח שישרדו עורכי דין שנאמנים ללקוחותיהם ושנותנים להם שירות טוב ומקצועי, שישרדו עורכי דין שיודעים מהו משפט; שישרדו עורכי דין שנוהגים לפי כללי הנימוס והאדיבות באולם בית המשפט; שישרדו כל אלו, ושייעשו סנקציות כלפי מי שאינם עומדים בכללי האתיקה ושאינם שומרים על הנאמנות ללקוחותיהם ועל הכבוד למקצועי.

התבטאת לא אחת על כך, שאין בישראל הזדמנויות שוות לעו"דים ערבים כמו לעו"דים יהודים. עד כמה לשכת עורכי הדין מנסה לטפל באפליה הזו, והאם היא מצליחה?

"האפליה הזו היא שורשית וארצית בכל התחומים, והיא לא תלויה במה שהלשכה עושה או לא עושה. כולנו יודעים שהזהויות הלאומיות בישראל אינן עניין נייטרלי. העובדה שאני ערבי או יהודי זה לא עניין של מה בכך - גם לגבי החיים המקצועיים.

"עריכת דין תלויה בחברה ובאנשים, כלומר בשוק, והשוק בארץ, גם הוא נפרד. נכון שהערבים הם חלק מהשוק הערבי, אבל הם לא דומיננטים בו. ואילו השוק הערבי הוא צנוע ולא מפותח. לכן עבודת העו"ד הערבי תמיד תהיה מצומצמת לתחומים מסוימים, שאינם תלויים ברמת הכלכלה של השוק. אנחנו גם לא נמצא בישראל משרד ערבי גדול של עורכי דין, שמעסיק 40-50 עורכי דין, כי כדי להגיע למימדים כאלו צריך בסיס של כלכלה חזקה וגדולה. ואין את זה בשוק הערבי בישראל.

"לשכת עורכי הדין לא צריכה לדאוג לפרנסתו של עורך הדין הערבי. אבל היא צריכה להילחם

"בתקופת הביניים הזו עבדתי במשרד של אבא שלי, שהתעסק בתחום האזרחי. ראיתי שהמקצוע מתאים לי. זהו המקצוע הפוליטי ביותר מכל המקצועות החופשיים - לא במונח המפלגתי, אלא החברתי. ראיתי במקצוע הזה ייחודיות, הזדמנות להיערב ולטפל ביחסי הכוחות שפועלים בחברה".

גם אחיו של ג'בארין לא היפנו גב אל המקצוע של אביהם. שניים משלושת אחיו הם עורכי דין, האח הנוסף הוא מרצה לתכנון ערים בטכניון, שתי אחיות שלו עובדות כמורות ואחות נוספת כפקידה בעירייה.

השאלה על בחירת המקצוע מובילה את ג'בארין מיד אל הבחירה המעט מאוחרת יותר - להתמקד בזכויות אדם: "כעו"ד, אתה לוקח צד. כעו"ד שמר תעסק בזכויות אדם, בחרתי בצד שמתייצב מול המדינה ובעד האזרח. המשפט החוקתי מדבר על זכויות של אזרחים ותושבים, וגם כאלו שמתגוררים במדינה והם זרים. למדינה יש את כל הכוח העצום, שצריך להגביל אותו באמצעות החוקה, על מנת שנוכל להגן על זכויות הפרטים".

תעשה לנו סדר בבקשה: הרגשת צורך להילחם מול העוולות, ואז הבנת שהדרך להילחם היא דרך מקצוע עריכת הדין?

"אני לא יכול להגיד שחשבתי על כל הדברים הללו אז. הבחירה שלי בעריכת הדין לא נעשתה בגלל שהייתי אידיאליסט. ראיתי כאן מקצוע חופשי, פוליטי, שמאפשר לי להיות מעורב בחיי החברה. לבוא ולומר שבגיל 19 חשבתי להיות איש זכויות אדם - זה יהיה שקר".

מה דעתך על איכות ומעמד המקצוע בישראל כיום, והאם להערכתך יש להתערב כדי לעצור את הצפתו?

"מבחינת לשכת עורכי הדין, במקום לחשוב

רחוב יפו 94, חיפה. מחוץ למבנה האבן המשופץ תלוי שלט בערבית, אנגלית ועברית, עם הלוגו של ארגון עדאלה. מכאן, בתחתית המושבה הגרמנית, פועל המשרד הראשי של המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל.

מי שייסד את עדאלה (פירוש המילה בעברית: צדק, שיוויון) ומשמש מנכ"ל הארגון עד היום הוא עו"ד חסן ג'בארין.

נולד למקצוע

השיחה עם ג'בארין קולחת, והרושם המתקבל ממנו הוא של אדם נעים הליכות, אמיץ, מאוד מציאותי, אבל גם אופטימיסט כמעט בלי גבול ("אי אפשר לעסוק בזכויות אדם מבלי להיות אופטימי"). עם זאת, כאשר עולה נושא שבוער בו, והיו רבים כאלו במהלך הראיון, בעיניו של ג'בארין מופיע מיד הלהט של לוחם הצדק.

איך הגעת לעריכת דין?

"אני בא ממשפחה, שהמקצוע הוא חלק ממנה. אבא שלי היה עורך הדין הראשון באום אל פאחם. בעצם, גדלתי עם אבא עם גלימה. אבל בתיכון האורתודוקסי שבחיפה, שנחשב אחד מהטובים, למדתי במגמת פיזיקה ומתמטיקה, כדי להתרחק מדמות האב.

"לאחר סיום התיכון היו לי שנתיים של בלבול והתלבטות בין מה שלמדתי לבין המצב החברתי-פוליטי. עם פיזיקה ומתמטיקה היה סביר שאלך ללמוד מקצוע מדעי בטכניון, אבל בהיותי ערבי ועל רקע המצב החברתי והפוליטי בארץ, חשבתי שעליי לחפש מקצוע שיש בו עבודה. על פי רוב, לערבים קשה להיקלט במקצועות מדעיים בארץ, ואילו עריכת דין זהו מקצוע חופשי, שבו אתה לא תלוי במשרד שיעסיק אותך.

"לומר שבגיל 19 חשבתי להיות איש זכויות אדם - זה יהיה שקר". ג'בארין

הכיבוש בג"צ לא נוקט בשום עמדה שמקדמת את מצב הפלסטינים בהתאם למשפט הבינלאומי. בעניין ערביי ישראל בג"צ נמצא באמצע.

"בעניינים תקציביים של האוכלוסיה הערבית הישראלית, בג"צ יהיה מוכן לתבוע שיוויון. בנושאים אחרים, כמו אזרחות וקרקע - בג"צ לא מתערב, ואפילו נוקט בעמדות שליליות כלפי ערביי ישראל. דוגמה אחת, שמסמלת את הנטייה הזו של בג"צ, היא פסק הדין בעניין איחוד משפחות. אין עוד מדינה דמוקרטית בעולם, שיש בה חוק האוסר על אזרח לקיים חיי משפחה אך ורק בגלל השייכות הלאומית של בן או בת הזוג. כאן בג"צ לא היה מוכן להתערב. דוגמה שנייה היא בעניין הפקעת קרקעות של ערבים. ברוב המקרים, שבהם הפקעת הקרקעות מידי הערבים היתה שרירותית באופן ברור ומובהק - בג"צ לא התערב.

"אז מדוע בנושאים החשובים הללו - אזרחות וקרקע, בג"צ לא פועל לשינוי החוק? התשובה ברורה: אלו נושאים שנוגעים לגאולת המדינה. הסמל של גאולת המדינה הוא חוק השבות. לפיו כל יהודי זכאי להיות אזרח באופן אוטומטי, זוהי מדינתו של העם היהודי, ואם זוהי מדינת העם היהודי, אז יש לשמור על הקרקע למען היהודים שעוד יבואו. עבור מי שאיננו יהודי - האזרחות היא עניין של חסד ולא של זכות.

"בנושאים אלו, אם כן, אנחנו מגלים בג"צ אשר משמר את המצב הקיים והפוגע. ברור שלכך מתווספות גם הסוגיות הביטחוניות, שבהן בג"צ נהפך לחותמת גומי של השב"כ. למשל, על פי חוק לוח"מים בלתי חוקיים או חוק מעצרים מינהליים - די בכך שהשב"כ יבוא ויאמר 'יש לי חומר סודי', כדי לקבל את הצו. העתירות לבג"צ בנושא זה למעשה לא מקיימות משפט.

"אנשים נכנסים לבתי סוהר לתקופה ארוכה ללא משפט, ללא הליך הוגן שבו שני צדדים בו-דקים ומתעמתים עם הראיות. אין כאן משפט, כי בג"צ מקבל את הקונספציה של אנשי הביטחון וקובע שאיננו מתערב בחומר הסודי, אלא רק מעיין בו".

"אני ההתערבות של בג"צ בנושאי אזרחות וקרקע בכל הנוגע לערבים, ובנושאי ביטחון משליכה גם למישורים אחרים. כי אי אפשר להיות דמוקרטי איתי בהיבט מסוים ודמוגרפי איתי בהיבט אחר.

"אני רוצה לציין כאן, שדווקא בערכאות נמוכות אנחנו רואים מידי פעם מגמות מנוגדות לבג"צ, ליברליות יותר. בירושלים, שיש בה מצב של אפ"רטהיד, אנשים מאבדים את האזרחות שלהם לאחר שלמדו בחו"ל והעבירו זמנית את מרכז חייהם למקום שבו למדו. זאת למרות שהם נולדו בירושלים. בכך, המדינה אוכפת עליהם טרנספר שקט. בתי משפט מחוזיים בירושלים מידי פעם מקבלים עתירות של תושבות על רקע זה. בג"צ - לא. כי הוא יודע שיש עליו ביקורת ציבורית וכי הוא לא מוכן לשלם מחיר של עימות בגלל הפלסטינים. אולי הוא גם לא רואה בזכויות הפלסטינים סיבה לעימות עם הממסד".

כשהנשיאה בייניש נתמנתה אמרת, כי היא תמשיך במתודה של אהרון ברק. האם אתה עדיין

שת עתירות לבג"צ. ולג'בארין יש בטן מלאה על תיפקודו של בית הדין הגבוה לצדק, בעיקר בשנים האחרונות.

דיברת בעבר על שלישיית הניגודים במדינת ישראל: יהודית מול דמוקרטית, כיבוש מול חירות, דת מול מדינה. איך אתה רואה את בג"צ מתנהג מול הניגודים האלו?

"בואי נדבר על בג"צ. הוא לא רק גוף שיפוט עליון, אלא גם הגוף השיפוטי העליון הפוליטי במדינת ישראל, כי הוא יודע שהוא יכול לשנות את המשפט בישראל. יש תחומים, שבהם בג"צ מעוניין לשנות. ויש תחומים, שאותם הוא בוחר להקפיד ולהיות אדיש כלפיהם.

"התחומים שבהם בג"צ מעוניין לשנות הם זכויות נשים, דת ומדינה. בתחומים אלו הוא קיבל החלטות אמיצות נגד משרד הפנים ונגד הממשלה. למשל, בעניין הגדרת מיהו יהודי על פי חוק השבות, כאשר קבע שגיוור קפיצה הוא כשר. מתוך הפעילות שלו בתחומים אלו, יש לבג"צ תד"מית ליברלית בחברה הישראלית. מצד שני, בעניין

בגזענות - זה צריך להיות חלקה בתיקון האפליה בין עורכי דין יהודים ועורכי דין ערבים. לדוגמה, פרסמנו באחרונה דו"ח בעיתון 'הארץ', שנוגע לתקופה של מבצע עופרת יצוקה. בדו"ח אנחנו טוענים, שבתקופה הזו בתי המשפט והפרקליטות עצרו אנשים באופן גורף, בגלל שהפגינו נגד המר לחמה. הם לא בדקו את המסוכנות האישית של האדם, לא בדקו את נסיבות המעצרים, לא בדקו את נסיבות השחרור, אלא פעלו באופן גורף. זוהי דוגמה להפרה של שלטון החוק, וכאן לדעתי הל"שכה צריכה להתערב.

"אני רואה בלשכת עורכי הדין גוף דמוקרטי, וכזה עליו לתת ביטוי גם לעורכי הדין הערבים. כך שמעבר למאבק של הלשכה למען שלטון החוק וכנגד הגזענות, אני חושב שעליה לדאוג לייצוג של עובדים ערבים בכל מחוזותיה, ולא רק במחוז הצפון".

בין השפיטה לפוליטיקה

חלק ניכר מהעבודה של עדאלה מוקדש להג-

"אני מעריך ומעריך את ארתור צ'קלקסון". ג'בארין וצ'קלקסון באחת מפגישותיהם

ועוד. יש לא מעט קרנות ברחבי העולם, שראויות בעדאלה את ספינת הדגל מבחינת ארגוני זכויות אדם במזרח התיכון, יש תרומות גם מאנשים פרטיים, אבל מדובר בדרך כלל בסכומי כסף קטנים. "כספי התרומות נועדו למימון כל הפעילויות שלנו - שכר עובדים, פרויקטים שונים ובעיקר למימון העבודה המשפטית. מעצם היותנו ארגון ללא מטרות רווח, אנחנו לא מחייבים את הלקוחות".

מבין כל הפניות שאתם מקבלים, כמה הופכות לעתירות, וכיצד מחליטים אילו עתירות להגיש ואיזה לא?

"עניין זהות הפונים השתנה לאורך השנים. פעם, הלקוחות שלנו היו רק ערבים שמתגוררים בתוך הקו הירוק. משנת 2000 אנחנו מייצגים עותרים גם מהגדה המערבית, רצועת עזה ומזרח ירושלים. יש גם ייצוג בתחום הפלילי של יהודים, שנעצרו בהפגנות.

"המבחן לבחירת תיקים הוא, קודם כל, שיהיו בתחום זכויות אדם ושיענו על עקרונות המשפט הבינלאומי לזכויות אדם. חייב להיות בסיס משפטי בתיק ועליו לגעת בזכויותיה של קבוצה רחבה ככל האפשר. בנוסף, אנחנו מעריכים את סיכויי העתירה להתקבל. הערכת הסיכויים היא פוליטית במידה רבה, וכוללת גם את היכולת של העתירה להשפיע על דעת הקהל. עם זאת, ייתכן שנפנה לבג"צ גם אם אנחנו יודעים שהעתירה לא תתקבל, כי לדעתנו מדובר בעתירה עקרונית וחשובה".

אחרי למעלה מעשור של פעילות, האם אתם יכול לומר שעדאלה שינה משהו במציאות הישראלית, במציאות של ערביי ישראל ובמציאות של הפלסטינאים בשטחים?

"מדו"חות הערכה חיצוניים ומעבודות אקדמיות שנעשו על הארגון, רואים מגמה ברורה להשפעה של עדאלה על השיח המשפטי בישראל. פסקי דין של עדאלה מופיעים בסילבוס של הפקולטות למשפטים ומלמדים אותם. כמו כן, יש לנו שני כתבי עת, שחלק מהמאמרים שלהם מגיעים לשיעורים בפקולטות למשפטים. עורכי הדין שלנו מלמדים באוניברסיטאות ומגיעים לכנסים חשובים. כמו כן, שגם היו לנו הצלחות בפסקי דין, כך שניתן לומר ששינוי משהו גם בשטח ולא רק בשיח המשפטי".

האם יש לך מודל פנטסטי בתחום זכויות האדם,

"קשה לי לענות במספרים, אבל אני מעריך שהציון עדיין לא מגיע ל-5".

מלחמת השיוויון הבסיסי

אחרי הדיבורים על מקצוע עריכת הדין ועל מצב מערכת המשפט בישראל, אנחנו מגיעים אל הבייבי של ג'בארין - ארגון עדאלה. לאחר שעבד מספר שנים באגודה לזכויות האזרח קיבל ג'בארין מילגה ללימודי תואר שני בוושינגטון. במהלך הלימודים שם עשה התמחות קצרה בארגון השחורים הגדול, החזק והוותיק ביותר בארה"ב - ה-NAACP. כאשר חזר ארצה, ובהתאם לתנאי המילגה, נדרש ג'בארין לעבוד שנה נוספת באגודה לזכויות האזרח. אלא שבינו לבין האגודה

"בית המשפט פועל, כדי להקל על האפליה נגד הערבים וכדי שהיא תהיה סבירה. ואילו השלטון מתנגד לאפליה סבירה, אלא פועל לביסוס הדיכוי"

התגלו עימותים אידיאולוגיים ואחרים. בשלב זה החליט ג'בארין, כי עליו להקים ארגון ערבי, שהאג'דה שלו תיקבע על ידי ערבים ושה"כוח שלהם יופנה למאבק נגד האפליה. ג'בארין: "כשראיתי את המודל של NAACP, ועד כמה הוא תרם לשחורים, קידם את זכויותיהם וגם נתן מקור של השראה וגאווה למשפטנים השחורים, החלטתי להקים את ארגון עדאלה". זה קרה ב-1996.

נכון להיום פועל הארגון משני משרדים - המרכזי בחיפה, ושלוחה נוספת בבאר שבע. בעדאלה יש קרוב ל-30 עובדים, עשרה מהם עורכי דין.

מאיפה מגיע התקציב להגשת העתירות על ידי עדאלה?

"התקציב השנתי של עדאלה עומד על 1.2-1.5 מיליון דולר בשנה. אנחנו מקבלים תרומות מקרנות בינלאומיות באירופה ובצפון אמריקה, למשל האיחוד האירופאי, christian aid, קרן welfare

רואה אותה היום הולכת בעקבותיו, ועד כמה היא מושפעת מהמשלה?

"בתקופה של בייניש כמעט שלא התקבל אף פסק דין בעד זכויות הפלסטינים בשטחים הכבושים. בשנה האחרונה של ברק דווקא כן. אז התקבל פסק דין חשוב נגד שלילת זכויות הפלסטינים להגיש תביעות נזיקין נגד הצבא. כמו כן, התקבל פסק דין נגד שימוש בפלסטינים כמגנים אנושיים. התקבלו גם מעט פסקי דין נגד חומת הפרדה. גם בנושא האזרחים הערבים בישראל, בתקופת ברק היו מעט פסקי דין בכיוון של תיקון האפליה. בתקופה של בייניש, גם את המעט הזה לא ראינו. "אז נכון שמבחינה מתודית-קונצפטואלית, מבחינת התפיסה השיפוטית, בייניש עדיין רואה את עצמה כממשיכתו של אהרון ברק. היא רואה שחוק יסוד: כבוד אדם וחירותו, וחוק יסוד: חופש העיסוק - נותנים לה סמכות להתערב בחוקים של הכנסת. וכמו ברק, היא רואה שהחלטות ממשלה צריכות להיבחן לפי מבחן המידתיות וכי אין בהן דבר מקודש, כך שכמעט כל ההחלטות הממשלתיות יכולות להיבחן בבית המשפט.

"אף על פי כן, המצב הפוליטי שנוצר בתקופתה הוביל לכך שבג"צ של בייניש לא התערב גם בדברים שאמור היה להתערב בהם. בג"צ של בייניש הלך לכיוון של שקט תעשייתי. בג"צ של היום לא מוכן להתערב אפילו בנושאי ליבה של היהודים, אז קל וחומר לגבי התערבותו בעניין הערבים בישראל. "בשנים האחרונות אני רואה ירידה במעמד של בג"צ ושל בתי המשפט בישראל. יותר מכך, ההתקפלות של בג"צ והכניעה שלו מול המערכת הפוליטית תקרין על מעמד שלטון החוק במדינה. והעובדה שבג"צ לא מתערב, מתוך מניעים פוליטיים מובהקים של לא להתעמת עם המערכת - משמעותה שהוא איננו מקיים את תפקידו. כי תפקידו של בג"צ, כבית משפט לענייני חוקה, מתגלה כאשר הוא מתעמת מידי פעם, כאשר הוא מקבל עתירות, כאשר הוא מגביל את הסמכות ואת הכוח של הממשלה, כאשר הוא פוסל החלטות שמנוגדות לחוקי היסוד.

"לסיכום, הקונספציה המשפטית של בייניש לא השתנתה, אבל התוצאה של פעילות בג"צ השתנתה בגלל המצב הפוליטי. בגלל כל זה, בעדאלה אנחנו מבינים שצריך לחשוב על אפיקים אחרים של פעילות, מעבר לפניות לבג"צ. אנחנו מפתחים את הצד של הפרסומים בארץ ובזירה הבינלאומית, כדי להפעיל על ישראל לחץ מבחוץ".

האם לדעתך יש השלכות לפוליטיזציה במינוי שופטים על המערכת המשפטית?

"תמיד היתה ויש פוליטיזציה במינוי שופטים, כי כל מי שמצביע בגוף הזה ובגופים אחרים מחזיק בדעות פוליטיות. אבל אף פעם השייכות לזרם פוליטי לא היתה העיקר. בעבר היה איזון מסוים בין מקצועיות לבין שיקולים פוליטיים. היום זה הפוך - השיקול הפוליטי-מפלגתי הפך לעיקר העניין. כתוצאה מכך, אני חושב שאנחנו נראה לקראת 2010 בג"צ שמרני ביותר".

מ"ע 10, עד כמה מערכת בתי המשפט בישראל שומרת על זכויות המיעוט הערבי בישראל?

קורות חיים

עו"ד חסן ג'בארין

- ◀ מייסד ומנכ"ל עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל.
- ◀ L.L.B במשפטים ו-B.A בפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב.
- ◀ L.L.M בזכויות אדם בנילאומיות, קולג' למשפטים של וושינגטון, האוניברסיטה האמריקנית.
- ◀ השתתף בתוכנית Yale University World Fellows, אוניברסיטת ייל, ארה"ב (2005-2006)
- ◀ מרצה סן החוץ בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל אביב (1999- היום), בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית (2000-2006), בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת חיפה (1998-2000).
- ◀ זכה בשנת 2000 בפרס על שם פרופסור פיטר צ'יצ'ינו מטעם האוניברסיטה האמריקאית בווינגטון על מצוינות בערכית דין ציבורית.
- ◀ פרסם מאמרים ודו"חות משפטיים רבים בכתבי עת אקדמיים ובספרים בתחום המשפטי, בנושאי אזרחות, המעמד המשפטי של המיעוט הערבי בישראל ובנושאים חוקתיים.

"במצב הזה, המעבר מעו"ד שמתפל בסוגיות של זכויות אדם לשפיטה הוא קשה מאוד. קשה עבורי. אבל אין לי עמדה ערכית כמו בנגד אנשים, שמוכנים להיות שופטים".

איזה מקצוע היית בוחר, אם לא עריכת דין, ולמה?

"צלם או מקצוע כלשהו בתחום הצילום, אולי בקולנוע".

מה יש בצילום, שהוא כל כך אטרקטיבי בעיניך?

"הצילום מאפשר לנו לשחק עם המציאות. לקחת מצב, ולבחור איך להראות אותו - זה דבר שמושך אותי. אם מסתכלים על עץ לא יפה, למשל, אפשר להתמקד באחד מהענפים שלו, שהוא דווקא כן יפה, ולהבליט אותו בצילום. כך, מהדבר הלא יפה ייצא דבר יפה.

"עוד עניין בצילום הוא לתפוס את הרגע. הגוף שלנו, למשל, נמצא כל הזמן בתנועה. קשה לנו לדמיין את עצמנו ברגע מסוים של הפסקת תנועה, והצילום עושה את זה בדיוק. הוא מפסיק את התנועה ומאפשר לנו להביט ברגע קטן - במבט שלנו, בתנוחה מסוימת. זה מאפשר לנו להתברר נן בעצמנו ובסביבה ברגעים מסוימים - מביכים, שמחים, תוהים, אנושיים. זה מה שיפה בצילום. "מעבר לכך, התמונה היא תמיד של רגע מסוים, של רגע הלחיצה. ומאותו הרגע היא הופכת למישהו נצחי וקבוע. התמונה אומנם הופכת את הרגע לנצחי, אבל תמיד היא על העבר".

איזו דמות אתה מעריץ או מעריץ?

"אני מעריץ ומעריץ את ארתור צ'סקלסון. יהודי, לבן, דרום אפריקאי, שהקים את הארגון המשפטי הראשון לזכויות השחורים בדרום אפריקה והקדיש את כל הקריירה המקצועית שלו לזכויות אדם בתקופת האפרטהייד. הוא גם היה עורך הדין של נלסון מנדלה, ובהמשך מונה על ידי מנדלה לנשיא הראשון של בית המשפט לענייני חוקה בדרום אפריקה.

"פגשתי אותו כמה פעמים והוא חבר טוב. גם כשהיה נשיא ביהמ"ש לענייני חוקה וגם היום, לאחר שסיים את התפקיד, ארתור הוא אדם צנוע בצורה קיצונית, אבל לא מכוונת. היום הוא משמש כנשיא הארגון הבינלאומי של השופטים בעולם".

אם לא בישראל, איפה היית רוצה לחיות?

"לא חשבתי על זה אף פעם. הסתובבתי בהרבה מקומות בעולם, אבל לגבי שום מקום לא הרגשתי שהוא המולדת שלי. אהבתי מקומות רבים, אבל אהבתי אותם בתור אורח. אנשים נקשרים למקום בגלל שגדלו בו, בגדלו בו. כאן במולדת שלנו, אנו הערבים נתפסים כאזרחים לא שווים, כי זוהי מדינתו של העם היהודי בלבד. אבל בכל מקרה, עדיף להרגיש זר במולדת שלך ולא בארץ אחרת".

בהנחה שיש אלוהים, איזה משפט היית רוצה לשמוע ממנו כשתגיעי לשמיים?

"ג'בארין מבקש לשנות את השאלה. "אם אמות לאחר שהמצב ישתפר ויהיה כאן משטר דמוקרטי ללא כליבוש, אגיד לו 'ואללה', הוכחת לי שיש אלוהים'. ואם אמות כשהמצב יישאר כפי שהוא היום, אומר לו 'כנראה שאתה לא אלוהים'". ■

שהיית רוצה "להלביש" על ישראל. או במילים אחרות: יש איזושהי מדינה שהיית רוצה שנראה כמוה בתחום?

"אין לי חלום שישראל תהפוך לאידיאל של זכויות אדם. אנחנו לא עובדים על האידיאל, אלא על כך שמדינת ישראל תהפוך לדמוקרטיה רגילה. המאבק שלנו הוא בסיסי, בגלל שמדיניות הדיכוי והאפליה מתבטאת בכל התחומים. אנחנו נאבקים על שיוויון ועל כבודו של האזרח הערבי בישראל. בינתיים, אין לנו שאיפה וחלום גדול יותר. עם זאת, מבחינתי, החוקה הטובה ביותר בעולם היא זו של דרום אפריקה".

מ' עד 10, עד כמה השלטון בישראל שומר על זכויות המיעוט הערבי כאן?

"השלטון בישראל בכלל לא שומר על זכויות המיעוט הערבי. לכן, הציון שלו הוא אפס. עובדה: ועדת חקירה ממלכתית בראשות שופט ביהמ"ש העליון בישראל קובעת, כי יש להעמיד לדין את האחראים למחדלי המשטרה במאורעות אוקטובר 2000. עברו תשע שנים מאז, והשלטון בישראל לא העמיד לדין אפילו שוטר אחד.

"בשנים האחרונות השלטון בישראל פועל במטרה להפלות. בשנתיים האחרונות קיבלו ממשלות ישראל לפחות עשרה חוקים, שמופנים נגד ערבים. למשל, התיקון לחוק ביטול האזרחות נועד לשלול אזרחות מערבים אשר שוהים במדינת אויב.

"ההבדל בין השלטון לבין המערכת המשפטית הוא שבית המשפט פועל, כדי להקל על האפליה וכדי שהאפליה נגד הערבים בישראל תהיה סבירה

"לשכת עורכי הדין לא צריכה לדאוג לפרנסתו של העו"ד הערבי. אבל היא צריכה להילחם בגזענות - זה צריך להיות חלקה בתיקון האפליה בין עו"דים יהודים לעו"דים ערבים"

רה. ואילו השלטון מתנגד לאפליה סבירה, אלא פועל לביטול הזכויות ולמיסוד שלו. השלטון רואה בזכויות הערבים עניין פוליטי, ולא עניין חוקי".

אין לי ארץ אחרת

בעבר קיבלת מהשופט אהרון ברק הזמנה לש"פ, וסיירת. האם גם היום היית עונה בשלילה להזמנה שכזאת?

"אני נהנה מהעבודה שלי, ועדיין לא התייאשתי ממנה. מעבר לכך, קשה לי לייצג פלסטינים תחת כיבוש, ופתאום להפוך להיות השופט שלהם. ביהמ"ש העליון שופט גם את מי שנמצאים תחת כיבוש, שאין להם השפעה על השיח המשפטי ושאינן להם זכות לבחור את המנהיגים שבוחרים את השופטים. כך שבתי המשפט שופטים עם, שאין לו שליטה על הפוליטיקה של ביהמ"ש".